

CCCB Educació

METAMORFOSIS

Visions fantàstiques de Starewitch,
Švankmajer i els germans Quay

METAMORFOSIS

Visions fantàstiques de Starewitch,
Švankmajer i els germans Quay

Metamorfosis presenta l'obra de quatre figures essencials del cinema d'animació: el pioner polonès establert a París **Ladislav Starewitch** (1882-1965), el mestre txec **Jan Švankmajer** (1934) i els germans **Quay**, nascuts a Pennsilvània i residents a Londres (1947). Són tres filmografies singulars que, tanmateix, tenen molt en comú.

Aquesta exposició deu el seu nom al fet que la tècnica de l'animació és, essencialment, això, transformació constant i controlada a partir de la qual generar il·lusió de vida. *Metamorfosis* és també un terme lligat a la màgia, la ciència i el folklore: homes que es transformen en bèsties, bruixes, encanteris i laboratoris en els quals la matèria canvia d'estat, color i forma.

Aquest és, de fet, el territori comú a aquests cineastes, un univers fantàstic estimulat per l'anhel de coneixement i la necessitat de donar sentit al món a través del relat, el conte, el teatre...

Metamorfosis és un recorregut a través de tres filmografies, representades a partir de projeccions, així com per objectes, figures, material preparatori i escenaris que van servir en els seus rodatges. Al costat d'aquestes peces, *Metamorfosis* presenta, també, altres obres que formen part de la seva obra, però no destinada a la pantalla: escultures, escenografies o gravats que ajudaran a entendre'n millor l'univers i la artística.

Švankmajer, els germans Quay i Leóna Beatrice Starewitch (néta del cineasta), han col·laborat activament en la selecció de material exposat. Švankmajer i els germans Quay han dissenyat, a més, alguns dels escenaris que formen part del seu tram expositiu.

Juntament amb la seva obra, *Metamorfosis* presenta al llarg del recorregut un bon nombre de documents i peces artístiques d'altres autors que ajuden a entendre'n les influències i l'univers que els aglutina.

LADISLAS STAREWITCH

Pioner i mestre indiscutible de l'animació de titelles, cineasta autodidacte, antropòleg de formació i entomòleg aficionat, Starewitch, nascut a Moscou el 1882 de família polonesa, va realitzar més d'un centenar d'obres a Lituània, a Rússia i, a partir del 1920, a França.

Els seus primers personatges van ser insectes, va confeccionar titelles pràcticament indistingibles dels seus models dissecats i va anar ampliant la fauna, mantenint sempre en els seus animals una meravellosa i inquietant aparença realista.

Molts dels seus relats s'inspiren en contes i rondalles tradicionals, però els més celebrats els va realitzar sobre històries pròpies. El seu talent per al ritme narratiu, la seva inventiva tècnica i la vida que desprenen els seus murrís personatges fan de cada pel·lícula una obra mestra on l'humor absurd, de tradició gogoliana, se suma a la poesia o la sàtira política.

L'èxit de la sèrie d'aventures protagonitzades pel gos Fétiche li va valer la trucada de Hollywood, però ell no en va fer cas per continuar treballant en el seu petit taller als afores de París amb un modestíssim equip de producció (comptant amb la seva dona Ana Zimmerman com a assistent, la seva filla Irene darrere de la càmera, com a coguionista i animadora, i la seva altra filla Nina com a actriu en moltes de les seves pel·lícules), però amb absoluta llibertat.

Starewitch va morir en l'oblit, el 1965. La seva obra es va començar a restaurar als anys noranta. Starewitch ha estat elogiat per directors com Terry Gilliam, Nick Park, John Lasseter, Tim Burton o Wes Anderson. Per a Jan Švankmajer, és «el Méliès de l'animació» i per als germans Quay, un mestre.

LADISLAS STAREWITCH

LADISLAS STAREWITCH
L'HORLOGE MAGIQUE, 1928

LADISLAS STAREWITCH
FLEUR DE FOUGÈRE, 1949

JAN ŠVANKMAJER

Jan Švankmajer (Praga, 1934) és considerat un cineasta únic, potser el més complet i coherent de la seva generació. Involucrat, des de jove, en l'actiu moviment surrealista txec, en el seu treball (dibuix, escultura, escenografies, instal·lacions i pel·lícules) conflueixen diverses tradicions culturals de la seva Praga natal: el teatre de títeres, el teatre de màscares, el teatre de proximitat del col·lectiu Semafor, l'avantguardisme audiovisual de Lanterna Magika, i fins i tot l'empremta màgica i mítica que va deixar a la ciutat la cort meravellosa de Rodolf II d'Habsburg al segle XVI.

La incomunicació, la infància, l'omnipotent burocràcia, el plaer, el sexe, el metabolisme o la descomposició són alguns dels seus temes nuclears, que ens arriben sempre a través de l'absurd i l'humor negre.

La seva filmografia s'inicia el 1964 i, a partir del 1972, pateix una interrupció de set anys, reduït a l'ostracisme per la censura. En les dècades dels vuitanta i els noranta, gràcies als seus llargmetratges de coproducció internacional i al reconeixement que va obtenir en festivals d'arreu del món, Švankmajer es va erigir com la figura més fascinant de l'animació contemporània. Jan Švankmajer va tenir en la seva dona, l'artista Eva Švankmajerová (1940-2005), una fidel col·laboradora, autora de vestuaris, de decorats i de nombrosos cartells promocionals de les seves pel·lícules.

Als seus vuitanta anys, Jan Švankmajer continua lúcida i actiu, i treballa actualment en una adaptació de l'obra *Escenes de la vida dels insectes*, dels germans Čapek.

JAN ŠVANKMAJER. JABBERWOCKY, 1971

JAN ŠVANKMAJER

JAN ŠVANKMAJER
SURVIVING LIFE, 2010

GERMANS QUAY

Cineastes i escenògrafs nascuts als Estats Units (1947), residents al Regne Unit des del 1972. Aquests bessons idèntics, amants dels objectes oblidats i del que és diminut, van arribar al cinema des del dibuix i el disseny gràfic.

Les seves pel·lícules revelen la influència d'autors polonesos i txecs, tant grafistes com cineastes o escriptors: Roman Cieslewicz, Waleryan Borowczyk, Bruno Schulz, Franz Kafka, Jan Švankmajer o Jan Lenica, en són alguns, que se sumen a altres referències com el suís Robert Walser o l'uruguaià Felisberto Hernández.

Els seus treballs documentals sobre col·leccions mèdiques revelen també la seva fascinació per la ciència, la seva parafernàlia i la relació amb el que és monstruós. El seu territori és el sinistre, i sovint s'endinsen en els somnis i la bogeria.

La seva pel·lícula *Street of Crocodiles* (1986), basada en el conte homònim de Bruno Schulz, va ser elegida per Terry Gilliam com una de les millors obres d'animació de tots els temps.

Col·laboren habitualment amb compositors i músics en projectes teatrals, de dansa i òpera.

GERMANS QUAY

CHATEAU DE LABONNÉCUYÈRE, 1970
L'HORLOGE MAGIQUE, 1928

GERMANS QUAY
STREET OF CROCODILES, 1986

MOTIUS RECURRENENTS

Tot i que són tres filmografies singulars, en l'obra de Starewitch, Švankmajer i els germans Quay és possible localitzar un imaginari comú, fantàstic i de vegades tenebrós on els objectes cobren vida i en el qual sobre les persones actuen forces invisibles i transformadores.

Hi ha espais i motius comuns en la seva obra, com també el reflex de tradicions i mitologies populars, referents gràfics, literaris i científics.

Què tenen en comú Franz Kafka, James Ensor, Bruno Schulz, Arnold Böcklin, Alicia, Sigmund Freud, Lotte Reiniger, les pel·lícules de Charley Bowers, els germans Grimm, Salvador Dalí, Felisberto Hernández, J.J. Grandville, Francisco de Goya, Luis Buñuel, Jacob Von Gunten o una Venus anatòmica de cera? Tots han visitat l'altre costat o ens en poden mostrar alguna cosa, tots han investigat els mecanismes de la desraó o tenen la capacitat per activar-los. Tots, com diu la cançó, han deixat créixer l'estrany fins a escoltar-ne la veu. En aquestes pàgines, i disperses al llarg del catàleg, s'aplega una part d'aquestes veus, un ressò monumental del llegat que ha celebrat en la nostra cultura el que l'aparença amaga.

Aquests són alguns dels temes, motius o escenaris recurrents en la seva obra.

EL QUE ÉS IRRACIONAL
EL QUE ÉS INICIÀTIC
EL COS
LA TRANSFORMACIÓ
NATURALIA

MOTIUS RECURRENENTS

EL QUE ÉS IRRACIONAL

L'inconscient, el somni, els malsons, l'estat de trànsit, la bogeria, l'esoterisme i la màgia figuren de manera recurrent en el treball d'aquests cineastes. Són temes que, des del segle XVIII, van interessar molt els científics i artistes, romàntics, simbolistes o surrealistes. El naixement, pràcticament simultani, del cinema, la psicoanàlisi i els raigs X, dóna una idea de com avenços tècnics i científics podien produir l'efecte paradoxal d'estimular el pensament màgic en comptes de dissipar-lo.

Fétiche mascotte
L. Starewitch, 1933

<http://www.youtube.com/watch?v=pAJXyh13eUA>

Down the Cellar
J. Švankmajer, 1983

<http://www.youtube.com/watch?v=Qa7PU8vAisk>

In Absentia
Germans Quay, 2000

<http://www.youtube.com/watch?v=sxOMGdx5UBM>

MOTIUS RECURRENENTS

EL QUE ÉS INICIÀTIC

La infància ve marcada per relats a través dels quals se'ns educa i integra, alhora que se'ns proporciona una visió, o una il·lusió, ordenada i coherent del món. Els contes tradicionals, amb els seus personatges i espais característics, com el bosc encantat, han servit en la nostra cultura a aquest propòsit.

A través d'aquestes tres filmografies, que recorren el segle XX, és fàcil comprovar com els contes tradicionals van passar de ser una cosa de nens a un assumpte incòmode, per la violència i els arquetips que molts contenen, però fascinant als ulls d'artistes que els van reciclar en clau adulta.

La Cigale et la fourmi
L. Starewitch, 1911

<http://www.youtube.com/watch?v=XvIvWkCBB4k>

Picnic with Weissmann
J. Švankmajer, 1968

<http://www.youtube.com/watch?v=TrgOnL1Yyvk>

Tales from the Vienna woods. Stille nacht III. Germans Quay, 1992

<http://www.youtube.com/watch?v=1GV7TFqEYOw>

MOTIUS RECURRENTS

EL COS

El cos i les seves transformacions, el seu metabolisme, la seva fragilitat, les seves vibracions, el seu pols i la seva estructura apareixen en aquestes filmografies de manera recurrent. També el cos contemplat des de les seves parts, articulades, aïllades o en desordre. El cos i els seus reflexos: ninots, fetitxes, titelles, joguines i qualsevol objecte que per semblança remeti a la nostra forma.

El mag, el titellaire o el metge requereixen representacions del nostre cos per operar i explicar-se.

Le Roman de Renard
L. Starewitch, 1930

<http://www.youtube.com/watch?v=rz0wAD1o0gs>

Darkness, Light, Darkness
J. Švankmajer, 1990

<http://www.youtube.com/watch?v=WfUZtgnvdfQ>

Stille Nacht II, Are we still married?
Germans Quay, 1992

<http://www.youtube.com/watch?v=vgMpnUJTfc>

MOTIUS RECURRENTS

LA TRANSFORMACIÓ

L'animació és una tècnica cinematogràfica que fa possible tot allò que escriptors i mags podien imaginar: fer que els objectes cobrin vida i els éssers i les coses es transformin de manera sorprenent.

Tant si es tracta d'encanteris de bruixot, experiments en el laboratori de l'alquimista com de transformacions operades per forces fosques i subterrànies, en aquestes filmografies el món sembla governat per la possibilitat del canvi i la transformació constant, fantàstica i meravellosa.

Fleur de fougère
L. Starewitch, 1949

<http://www.youtube.com/watch?v=FwRI6tdOLzc>

Dimensions of dialogue
J. Švankmajer, 1982

<http://www.youtube.com/watch?v=DRe6nnoaGEY>

Rehearsals for extinct anatomies
Germans Quay, 1988

<http://www.youtube.com/watch?v=dhkTMZOOb924>

MOTIUS RECURRENTS

NATURALIA

La natura és una font d'aprenentatge i fascinació constant, però més ho devia semblar quan, des del segle XVI, es van multiplicar les expedicions arreu del globus i amb elles van arribar al vell continent grans quantitats de noves espècies i espècimens.

Els gabinets de curiositats i espais similars es van multiplicar en aquell moment, amb la qual cosa van convertir el coneixement en una escenografia espectacular. Abans que, al segle XVII, la raó i l'acadèmia imposessin una frontera entre el que era científic, el que era empíric i la resta (pensament

màgic, religiós o folklòric), aquests espais oferien estímuls infinits a la imaginació, imprescindibles per progressar i revolucionar l'art i el coneixement del seu temps.

En la filmografia d'aquests autors, no només es reflecteixen tècniques i ginys similars als utilitzats pels científics, sinó que es reconeix un afecte especial pels espais propis de la ciència renaixentista, els gabinets de curiositats, i fins i tot els posteriors, inclosos els museus mèdics en què ha quedat preservada una parafernàlia i escenografia certament inquietant.

Historia Naturae
J. Švankmajer, 1965

<http://www.youtube.com/watch?v=Q9Xmw6xByS8>

Phantom Museum
Germans Quay

<http://www.youtube.com/watch?v=vKfFn2kiZnc>

CINEMA ANIMAT

El cinema animat és l'art demiúrgic per excel·lència, el que converteix en déus els seus autors, ja que tot el que apareix i es mou a la pantalla en depèn: tot cobra vida, es transforma i es relaciona en funció de les seves mans i imaginació. Si algú sap de la vida secreta dels objectes, aquests són els animadors.

El cinema animat, i especialment el realitzat amb la tècnica de *stop motion*, representa el vincle més clar entre el cinema i disciplines com la màgia o el teatre de titelles, espectacles en què la il·lusió de l'impossible creava una forta complicitat amb l'espectador.

La tècnica de *stop motion* consisteix a fotografiar la pel·lícula fotograma a fotograma, aprofitant els intervals per moure les figures de manera gairebé imperceptible, però que finalment crearà la il·lusió de vida.

Matches Appeal
Arthur Melbourne-Cooper, 1899

Aquí podeu veure una de les primeres pel·lícules rodades amb aquesta tècnica, ni més ni menys que el 1899.

<http://www.eafa.org.uk/catalogue/215258>

Secrets Of Nature
Percy Smith, 1933

Aquesta tècnica també la van fer servir molts científics per registrar el creixement de plantes o l'evolució de tot tipus de fenòmens, aprofitant l'interval entre captures per comprimir el temps, de manera que una setmana de rodatge podia quedar resumida en dos minuts de pel·lícula.

<http://www.britishpathe.com/video/secrets-of-nature-brewsters-magic>

Hansel and Gretel
Lotte Reiniger, 1955

Amb aquesta tècnica es poden animar figures articulades, siluetes, retallables i fins i tot servir-se de persones. Aquesta és una pel·lícula feta amb siluetes retallades per l'alemanya Lotte Reiniger.

<http://www.youtube.com/watch?v=KxklGXVwZTM>

Frank Film
Frank Mouris, 1973

Aquesta altra també se serveix d'imatges retallades de revistes, milers d'elles.

http://www.dailymotion.com/video/x700s6_frank-film-frank-mouris-1973_creation

Neighbours
Norman McLaren, 1952

Aquesta és, segurament, la més cèlebre de les pel·lícules animades amb aquesta tècnica.

<http://www.youtube.com/watch?v=4YAYGi8rQag>